

KASTEELKATERN

Maart 2013 ■ jaargang 15 ■ nummer 40

Periodiek van de Nederlandse Kastelenstichting

COLOFON

Kasteelkatern is een uitgave van de Nederlandse Kastelenstichting en verschijnt 4 keer per jaar.

Redactieadres Kasteelkatern
Nederlandse Kastelenstichting
Markt 24
3961 BC Wijk bij Duurstede
T 0343-578995
F 0343-591403
E info@kastelen.nl
I www.kastelen.nl

Redactie
dr. F. Vogelzang
mevr. drs. L.D. Wessels

Aan dit nummer werkte verder mee
mevr. drs. W. Landewé
J. van der Boon (TITEL?)

Omslag: De Schierstins te Veenwouden, foto Stichting de Schierstins, 2007.

Ontwerp: Nika Grafische Vormgeving
Vormgeving: Alphons te Beek

Druk: GVO grafisch bedrijf B.V.
Ponsen & Looijen te Ede
Oplage: 2000

De NKS aanvaardt geen verantwoordelijkheid voor ingezonden stukken en behoudt zich het recht voor om ingezonden stukken zonder opgaaf van redenen te weigeren. Aan alle artikelen wordt de meeste zorg besteed, maar de ervaring heeft geleerd dat desondanks fouten niet geheel te voorkomen zijn.

Kasteelkatern is een uitgave van de NKS en wordt gratis toegezonden aan de begunstigers en relaties van de stichting.

U kunt uw reactie of artikel sturen naar hierboven genoemd adres. Mocht u teksten uit deze uitgave willen overnemen, neemt u dan contact op met de redactie.

De uiterste datum voor het opleveren van kopij voor het volgende nummer is: 1 april 2013.

De volgende uitgave van Kasteelkatern verschijnt in mei 2013.

VAN DE REDACTIE

De Nederlandse Kastelenstichting houdt zich al sinds haar oprichting bezig met kastelen én buitenplaatsen. Dat laatste realiseert niet iedereen zich, wat misschien logisch is. We heten tenslotte Kastelenstichting. Toen de stichting in 1945 het licht zag, was dat op instigatie van de rijksoverheid. De vele kastelen en buitenplaatsen die in de Tweede Wereldoorlog beschadigd waren geraakt, moesten worden beschermd, terwijl er ook een aantal objecten door het rijk was overgenomen van hun Duitse eigenaren. In die tijd was de term 'kasteel' in zwang voor zowel middeleeuwse kastelen en als latere buitenhuizen en voelde men niet de noodzaak daarin onderscheid te maken.

Het Jaar van de Buitenplaats heeft laten zien dat buitenplaatsen, als combinatie van huis, tuin en park, en soms zelfs een landgoed, eveneens bescherming behoeven. Het bleek dat niet iedereen weet, dat de NKS zich ook daarvoor inzet. Hoe zeer die begrippen in elkaar overlopen, blijkt ook wel uit de aandacht die binnen het programma van het Jaar van de Buitenplaats naar de kastelen is uitgegaan: zowel

de start- als de afsluitende happening vonden plaats op een kasteel! Veel kastelen zijn namelijk na de middeleeuwen omgevormd tot aangenaam buitenverblijf, wat nog eens laat zien hoe sterk de geschiedenis van kastelen en buitenplaatsen is verbonden.

Daarom is het goed om te benadrukken dat de Nederlandse Kastelenstichting staat voor zowel kastelen als buitenplaatsen.

Niet alleen ons tijdschrift vraagt aandacht voor kastelen en buitenplaatsen: ook de Dag van het Kasteel, dit jaar op maandag 20 mei, is zoals altijd ook gericht op buitenplaatsen. Het thema dat we eind 2012 voor dit jaar vaststelden is "Oranje boven!" omdat eind van dit jaar de festiviteiten beginnen rond 200 jaar koninkrijk. Nu koningin Beatrix heeft besloten dit jaar af te treden is dat nog meer reden om stil te staan bij de koninklijke familie, die al eeuwenlang kastelen en buitenplaatsen in ons land bezit of heeft laten bouwen. In het volgende nummer zullen we daar dieper op in gaan. Dan zal ook het programma voor de Dag van het Kasteel bekend zijn. ■

Huis ten Bosch, Den Haag. Foto Peter van der Wielen, 2004.

De provincie Zuid-Holland zet zich in voor het behoud en de versterking van de ruimtelijke kwaliteit van de provincie. Dat streven is vastgelegd in diverse beleidsstukken en vertaalt zich onder meer naar de bescherming van het landschap. Een van de instrumenten daarvoor was de beschermde landgoedbiotoop, waarbij de bescherming verder ging dan alleen een eventueel aanwezig huis of kasteel, maar ook het omringende park en andere historische landschapselementen werden opgenomen.

Fred Vogelzang is
wetenschappelijk medewerker bij de NKS

Dit instrument is echter minder geschikt voor archeologische landschappelijke overblijfselen, waarbij bovengronds geen opvallend 'anker' aanwezig is in de vorm van een kasteel of buitenhuis. Toch vormen ook die locaties belangrijk cultuurhistorisch en landschappelijk erfgoed van de provincie. Daarom onderzocht de Nederlandse Kastelenstichting op welke wijze de archeologische kasteelterreinen kansen bieden voor de versterking van de ruimtelijke kwaliteit. Daartoe zijn niet alleen alle potentiële kasteelterreinen onderzocht en in beeld gebracht, maar werd ook gekeken op elke manieren die terreinen bedreigd werden. Bovendien zijn aanbevelingen gedaan om ze in te zetten voor de verbetering van de ruimtelijke kwaliteit.

Archeologische kasteelterreinen

Een archeologisch kasteelterrein is de geografische ruimte waar ooit een kasteel en de bijgebouwen met de bijbehorende infrastructuur in de vorm van grachten, voorburchten en voorterreinen, lanen, singels en (moes- en sier)tuinen, hebben gestaan.

Slechts een beperkt aantal kastelen en sommige kasteelplaatsen zijn beschermd als rijksmonument. Als er nog een kasteel staat, betreft die bescherming het gebouwde monument, als dat niet het geval is soms de archeologische resten. Archeologische kasteellocaties bevatten vaak nog overblijfselen van grachten, funderingen en andere ruimtelijke structuren, die informatie bieden over het kasteel dat er ooit gestaan heeft. Deze nu verdwenen kastelen hadden grote invloed op de wijdere omgeving.

Uit onze inventarisatie bleek dat er in Zuid-Holland ruim 350 terreinen zijn die mogelijk als kasteelterrein kunnen worden geduid. Een flink aantal viel echter af: soms omdat het bij nader inzien toch niet om een kasteel ging (maar bijvoorbeeld een versterkte boerderij of een later buitenhuis), soms omdat er te weinig informatie beschikbaar bleek om er iets zinnigs over te kunnen zeggen of omdat de exacte locatie van het verdwenen kasteel niet nauwkeurig genoeg kon worden vastgesteld. Uiteindelijk bleven 136 terreinen over. Daarvan zijn er slechts 67 opgenomen op een archeologische monumentenkaart, terwijl er enkele deel uitmaken van een beschermd dorpsgezicht, een aanduiding hebben als archeologisch of landschappelijk waardevol terrein of met opzet in een parkaanleg zijn opgenomen om zo aantasting te voorkomen. Van een groot deel is derhalve op dit moment onbekend wat de archeologische

Linksboven:

Huis te Merwede. Foto Herman van Duinen.

waarde is van de locatie door het ontbreken van onderzoek. Het overgrote deel heeft dus geen wettelijke bescherming. Aanvullend onderzoek zou per kasteelterrein een op maat gesneden advies kunnen opleveren.

Kansen

Het tweede deel van het onderzoek richt zich op de kansen en de bedreigingen. Kansen hebben we opgevat als de mogelijkheid, de locatie als cultuurhistorisch waardevolle plek aantrekkelijk te maken. Daarvoor is een zeer belangrijke vereiste dat de locatie archeologisch beschermd is. Alleen zo blijft het karakter bewaard. Het merendeel van de archeologische kasteellocaties is echter verdwenen onder infrastructuur, woonwijken of andere bebouwing. Bijna dertig hebben als bestemming 'agrarisch gebruik'. Zolang het terrein niet te diep wordt verstoord, worden eventuele bodemsporen en andere archeologische of bouwkundige resten niet aangetast, maar een afdoende bescherming biedt deze status niet. Daarom zou het goed zijn de kasteelterreinen te beschouwen als locaties met hoge archeologische potenties en aanvullend onderzoek te laten uitvoeren. Afhankelijk van de uitkomsten kunnen die terreinen, waar belangrijke resten zich nog in de bodem bevinden, opgenomen worden in gemeentelijke monumentenlijsten.

Een beschermde plek biedt verschillende kansen. Belangrijk is daarbij dat de locatie gekend, herkend en gevisualiseerd wordt. Nu bestaan de meeste archeologische kasteellocaties, zeker die in het buitengebied, uit een onopvallend terrein dat in gebruik is als weiland of akker, of bedekt is door kassen, agrarische bebouwing of, binnen de bebouwde kom, door woonhuizen, flats, wegen of een groenvoorziening. Zeker in het buitengebied is nog veel van de vroegere kasteelterreinen in het landschap zichtbaar. Als die historische elementen worden benadrukt en verduidelijkt, gaat de plek veel meer leven en wordt de bijzondere sfeer versterkt. Voor omwonenden wordt de relatie tussen landschap, kasteel en dorp herkenbaar. Het biedt toegevoegde waarde voor de ruimtelijke kwaliteit van de leefomgeving.

Informatievoorziening en visualisering zijn daarbij onmisbare hulpmiddelen. Visualiseringstechnieken op maaiveldniveau als het in grind aangeven van de omtrek of het deels ontgraven van fundamenteën, het toepassen van non-destructieve manieren van verbeelden van de contouren van het kasteel en de bijgebouwen (bijvoorbeeld in staal), het herstellen van grachten en wallen, het toepassen van 3D technieken en digitale technieken maken het verleden zichtbaar. De historische bebouwing kan een prachtige inspiratiebron zijn voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen, geheel in de lijn van het gedachtegoed van het project Belvedere. De slogan van dat project was: 'behoud door ontwikkeling'. Dat kan zowel in fysieke als in functionele zin. Nieuwbouw kan wat vorm en volume betreft worden gebaseerd op het verdwenen kasteel, maar ook de oude functie van het kasteel, als sociaal, politiek en economisch centrum van de omgeving kan aanleiding zijn, die plek te kiezen voor de locatie van een gebouw met een vergelijkbare functie. Op die manier kan een terrein ook een grotere economische betekenis krijgen, als toeristische trekpleister, buurtcentrum, museum, of ontmoetingslocatie. Dit moet onderdeel zijn van een integrale gebiedsontwikkeling.

Bedreigingen

Archeologische kasteelplaatsen worden echter vaak

Links: Onthulling van het informatiebord bij het huis te Merwede. Foto Paul Schrandt.

Boven: Merwede. Steendruk naar een tekening van J.F. Christ.

Rechtsboven: Schipluiden te Rodenpijl op Google Maps, met daarover heen geprojecteerd de kadastrale kaart van 1832.

Rechts: Huis ter Does. Tekening van Roelant Roghman uit 1646.

bedreigd. Door oprukkende bebouwing komen ze in de gevaarzone. Zelfs als het terrein als zodanig gespaard blijft, kunnen omliggende structuren worden aange- tast, waardoor het totale beeld sterk verandert en de sa- menhang van de historische elementen en daarmee de betekenis en belevingswaarde vermindert. Niet alleen woonwijken, maar ook groeiende industriegebieden en bedrijventerreinen vormen een bedreiging.

Veel kastelen beschikten in de middeleeuwen over een voorburch met daarop een boerenbedrijf. De boeren- bedrijven moeten hun bedrijfsvoering aanpassen aan de moderne eisen en dat betekent de bouw van nieuwe stallen met gierputten, toegangswegen en dergelijke.

Juist bij gewezen kasteelboerderijen houdt dit een concrete bedreiging in voor het nabijgelegen kasteel- terrein, terwijl ook de voorburch zelf onherkenbaar en soms onherstelbaar kan worden aangetast.

Een tweede vorm van bedreigend hergebruik is het realiseren van nieuwe functies op het archeologisch kasteelterrein. Dat gaat vaak ten koste van het bo- demarchief en de landschappelijke resten. Daarom is bescherming van de terreinen van groot belang. Een goede informatievoorziening voor beleidsmakers is daarvoor onontbeerlijk.

Niet alleen de directe locatie van het verdwenen kas- teel dient te worden beschermd, ook eventuele wallen, grachten en omliggende landschapselementen zijn beeldbepalend voor de kasteelplaats. Deze zijn echter vaak niet meegenomen in de bescherming. Het is be- langrijk de cultuurhistorische en archeologische waar- denkaarten snel te verrijken met dit soort informatie betreffende kasteelterreinen.

Aanbevelingen

Op basis van bureauonderzoek en historische kaarten is een groot aantal mogelijke kasteellocaties geïdenti- ficieerd. De Nederlandse Kastelenstichting gaat ervan uit dat deze locaties een hoge archeologische verwach- tingswaarde hebben. Als het maar enigszins mogelijk is,

raadt de NKS aan, deze plekken middels non-destructief archeologisch te onderzoeken om vast te stellen, welke fysieke resten zich in de bodem bevinden. Te denken valt aan grondradaronderzoek en veldverkenningen. Ook vormt deze kennis de basis voor het schetsen van concrete toepassingen met als doel het versterken van de ruimtelijke kwaliteit van locatie en omgeving. Blijkt door onderzoek dat de locatie inderdaad arche- ologisch waardevol is, dan hoort daar een passende wettelijke bescherming bij. De kasteelplaatsen strek- ken zich bovendien ruimtelijk verder uit dan alleen de locatie van het verdwenen kasteel. Ze hebben directe relaties met de historische percelering van de omgeving, landschapselementen als wegen, rivieren, bebouwingslinten en maken deel uit van de ruimtelijke kwaliteit. Deze samenhang moet worden gewaarborgd door niet alleen de archeologische kasteelplaats zelf, maar ook de biotoop van het verdwenen kasteel op te nemen in de bescherming. Ze zouden deel uit moeten maken van de Cultuurhistorische Hoofdstructuur en worden opgenomen in cultuurhistorische fiets- en wan- delroutes.

Zeker als er ruimtelijke ontwikkelingen plaatsvinden op of bij een archeologische kasteellocatie, is het noodza- kelijk dat er archeologisch onderzoek plaatsvindt. Zo kunnen tijdig belangrijke resten worden ontdekt en kunnen bouwplannen worden aangepast, om zo min mogelijk aantasting te veroorzaken.

Het verdwenen kasteel heeft een ingrijpende invloed gehad op de lokale geschiedenis, de landschappelijke structuren en de identiteit van de omgeving. De ken- nis daarover is vaak niet breed aanwezig en slecht toegankelijk. Het is van belang om historisch en land- schappelijk onderzoek te doen naar de archeologische kasteellocaties. De resultaten hiervan en die informatie moeten beschikbaar worden gesteld aan de lokale gemeenschap. Dat kan via artikelen in het lokale histori- sche tijdschrift, in de lokale media en via het lokale mu- seum. Hier is een rol weggelegd voor lokale vrijwilligers,

die zowel het historisch onderzoek (mede) kunnen uitvoeren als helpen bij het beheer van de archeologische kasteellootatie.

Om de jeugd bewust te maken van de verborgen schatten in de omgeving, bevelen we aan dat er informatie komt voor de lokale schooljeugd over belangrijke archeologische kasteellootaties in de omgeving. Die lo- caties kunnen een rol spelen bij schoolexcursies en ook kan een schoolklas de lo- catie adopteren. De leerlingen kunnen meehelpen bij de herinrichting en het onder- houd van het terrein, maar ook omwonenden, ouders en toeristen rondleiden over het kasteelterrein. Bij ge- legenheid als Open Monumentendag kunnen speciale schoolprojecten worden uitgevoerd. Historische verha- len kunnen ter plaatse worden opgevoerd in de vorm van toneelstukjes, tableaux vivants en musicals.

Voor de gemeente is de archeologische kasteellootatie een 'plaats van herinnering', een tastbaar ijkpunt in de ruimte waar de geschiedenis beleefbaar wordt. Het is noodzakelijk dat de lo- catie bekend en beleefbaar is en dat kan op verschillende manieren. We bevelen de ge- meenten die kasteellootaties binnen hun grenzen heb- ben aan, om de plekken van herinnering te visualiseren. Door het plaatsen van informatieborden waarop de oorspronkelijke en de huidige structuur zijn aange- geven alsmede de visualisatie van het verdwenen kasteel met bijgebouwen wordt de beleefbaarheid van het object sterk vergroot. De lokale VVV kan een grote rol spelen in het beschikbaar stellen van aantrek- kelijk informatiemateriaal. Het verdwenen kasteel, de bijgebouwen, grachten en andere onderdelen van de kasteelbiotoop kunnen op uiteenlopende wijze worden gevisualiseerd. Die technieken vergroten niet alleen het inzicht in de historische bebouwing, ze versterken de beleving en aantrekkelijkheid van de lo- catie, trek- ken mensen aan, prikkelen de nieuwsgierigheid en de lokale trots.

Door gebruik te maken van natuurlijke elementen wordt de natuurwaarde van de plek verbeterd en door inzet van kunstenaars kan de plaats ook esthetisch bijzonder worden. Vooral op plekken waar de kasteello- catie al in gebruik is als groenvoorziening, kan via aan- plant van hagen of bomen, door grindprofielen in gras of door aanbrengen van licht reliëf de kasteelplaats zichtbaar gemaakt worden. Weinig versturend is de optie de muren te accentueren door het aangeven in de bestrating (zoals bij De Bol in Vianen). Aan de andere kant is de beleving van het kasteel op maaiveldniveau vaak niet optimaal en zijn andere keuzes soms meer geschikt.

Waar de lo- catie zelf niet geschikt is voor fysieke visuali- satie, zijn er digitale technieken beschikbaar waardoor de lo- catie toch in beeld kan worden gebracht. Dit kan via apps, QR-codes, op computers of terminals op lo- caties in de buurt als bibliotheken, het gemeentehuis, de VVV of het museum.

Voor het behoud van kasteelplaats is een positieve beleving van de plek onontbeerlijk. Onderhoud van de gezichtsbepalende elementen grachten, wallen, wind- singels, toevaarten en lanen is daarom van doorslagge- vend belang. Goed onderhoud van informatieborden, modellen en andere visualisering en houdt de lo- catie aantrekkelijk.

Voorbeeld: Oosterwijk bij Leerdam

De NKS heeft een aantal voorbeelden uitgewerkt van omgang met een archeologische kasteelplaats. Een van die voorbeelden is Oosterwijk bij Leerdam. Het kasteel Oosterwijk is gelegen op de noordoever van de Linge. Het is op een hoger gelegen, rechthoekig terrein gesitueerd. De plek vormde een visuele eenheid met de kerk, maar ook met het stadje Heukelom. Kerk en kasteel waren terug gelegen ten opzichte van de lintbe- bouwing langs de Lingedijk. Het terrein is niet wettelijk beschermd.

Gebouw en geschiedenis

Uit de topografische tekeningen van Roghman is op te maken dat het huis bestond uit drie haakse vleugels met een traptoren in een van de binnenhoeken. Daarnaast beschikte het kasteel over uitspringende paviljoentorens op twee van de buitenhoeken. Door middel van een gekanteeld poortgebouw en hoektorens werd het 'kasteelachtige' van het gebouw onderstreept. Het huis dat op Roghmans tekeningen gepresenteerd wordt, is waarschijnlijk in de tweede helft van de zestiende eeuw gebouwd. Oosterwijk was in de zeventiende eeuw in bezit van het geslacht Van Liere, dat zijn belangen vooral in de buurt van Den Haag had. P.A. Beelaerts van Blokland van Oosterwijk, die in Utrecht woonde, stelde het kasteel in 1814 beschikbaar als hervormde pastorie. Het was tot 1919 als zodanig in gebruik. Het werd vervolgens verhuurd aan particulieren. In 1976 werd het gebouw verkocht aan een particulier. Vanaf toen stond het leeg tot het in 1984 door brand werd verwoest.

Cultuurhistorische potentie

Na de brand van 1984 is drie jaar later op het terrein een nieuw landhuis met nevengebouwen aan de noordzijde gebouwd. Kastelen kennen vaak een lange geschiedenis, waarbij het gebouw is opgebouwd, verbouwd, vernietigd of beschadigd, gerepareerd, heropgebouwd, vervangen door een nieuw huis of an-

Linksboven: Het huis te Langerak. Google map plus kadastrale kaart.

Links: Huis te Langerak. Tekening van Roelant Roghman uit 1646.

Boven: Huis Oosterwijk. Ets van Abraham Rademaker.

Rechts: Huis Oosterwijk. Google map plus kadastrale kaart.

dere bebouwing. In dat opzicht is het zeker historisch te noemen om op de plek van een vroeger kasteel iets nieuws neer te zetten. Het geeft ook de spannende mogelijkheid de historie van de plek te laten zien en de verschillende lagen in de tijd te tonen. Zulke lagen in de geschiedenis bieden aanknopingspunten om de locatie te presenteren. Op meer locaties is een historische kasteelplaats van een modern huis voorzien. Op de omgrachte kasteelplaats van het kasteel Noordeloos bijvoorbeeld, op de noordoever van de Giessen, staat een moderne villa uit 1968, die een neogotische 'kasteel' uit 1880 vervangt. Het kasteelterrein is in historische vorm behouden.

Zowel de kastelen Noordeloos als Oosterwijk zouden in 3D kunnen worden gereconstrueerd, met een informatieverdieping door aanvullende borden. Bij uitbreiding van de bebouwing kan Oosterwijk als inspiratiebron dienen. In moderne materialen zouden kasteelachtige elementen kunnen worden teruggebracht, zoals het van kantelen voorziene poortgebouw en de hoektorens. Zo wordt een deel van de sfeer op de oorspronkelijke plek hervonden.

Conclusie

In het Zuid-Hollandse landschap liggen voor de kenner nog vele kasteelresten verborgen. Die historische laag in de leefomgeving zou beter zichtbaar gemaakt en beter beschermd moeten worden. Het verleden voegt niet alleen iets toe aan de beleving van het landschap, maar kan ook als inspiratiebron dienen voor nieuwe ontwikkelingen. Dat geldt uiteraard niet alleen voor Zuid-Holland maar ook voor de rest van ons land. Bijna 90% van onze kastelen zijn verdwenen, maar de plaatsen waar ze ooit gestaan hebben kunnen overal een rol spelen bij de verbetering van de ruimtelijke kwaliteit. ■

EEN FAMILIE VAN BUITENPLAATSEN IN ZEIST

door Fred Vogelzang

Zoals mensen een stamboom hebben, kun je met enige fantasie ook van een stamboom van een buitenplaats spreken. De uitgestrekte buitenplaats Slot Zeist is een soort 'moederbuitenplaats' van latere buitenplaatsen als Beek en Royen, Hoog Beek en Royen en Pavia.

Fred Vogelzang is
wetenschappelijk medewerker bij de NKS

Buitenplaatsen in Zeist

Toen in 1677 Willem Adriaan van Nassau-Odijk (1632-1705) de heerlijkheid Zeist aankocht om daar een buitenplaats aan te leggen, was hij niet de eerste die op dat idee kwam. Al ruim een halve eeuw daarvoor had de Utrechtse regent Jacob van Asch van Wijck aan de oostzijde van het dorpje Zeist, langs de Kromme Rijn, Rijnwijk gebouwd. Dat huis leek in veel opzichten op een ridderhofstad, een categorie kastelen die door de Staten van Utrecht was vrijgesteld van bepaalde belastingen en, indien bewoond door een riddermatige familie, toegang gaf tot de politieke macht in het Utrechtse. Kenmerken waren onder andere dat het huis moest zijn omgracht, beschikte over een ophaalbrug en een boerenbedrijf op de voorburcht. Willem Adriaan wist op handige manier zijn nieuw te bouwen buitenplaats erkend te krijgen als ridderhofstad. Officieel kon dat niet, omdat het moest gaan om een van oudsher riddermatige woning, maar omdat hij beweerde dat zijn Slot Zeist gebouwd werd op de resten van het oude kasteel Seijst, werd aan die eis voldaan. Dat oude kasteel Seijst is tot op de dag van vandaag niet archeologisch aangetroffen. Volgens sommige slaat die aanduiding op het nabijgelegen Kersbergen, anderen beweren dat het helemaal niet heeft bestaan! Hoe het ook zij, na aankoop van de heerlijkheid kocht Willem Adriaan vele gronden in de omgeving aan voor het uitgestrekte park dat zijn nieuwe buitenhuis zou omringen.

Het dorp Zeist timmerde in die periode flink aan de weg. Rond 1640 werd op instigatie van enkele grootgrondbezitters een kanaal gegraven van Utrecht via De Bilt naar het centrum van Zeist. Niet alleen werd nu een aantal drassige gronden beter ontwaterd, De Bilt en Zeist waren over water bereikbaar, een belangrijke voorwaarde wilde men rijke lieden trekken om zich hier in de zomer te gaan vestigen. Ten tweede werd niet lang daarna een nieuwe, moderne weg tussen De Bilt en Amersfoort aangelegd, waardoor die laatste stad een veel betere verbinding met het westen kreeg. Langs deze nieuwe 'weg der wegen' werden grote kavels afgepast, bedoeld voor de bouw van buitenhuizen en bijbehorende parken. Ondanks de hoopvolle start wilde dat project niet van de grond komen: slechts enkele buitenplaatsen verschenen hier. Dat had ook te maken met de Franse inval van 1672, die voor het oosten van de provincie Utrecht negatief uitpakte.

Slot Zeist

Niet lang nadat de Fransen waren verjaagd, kocht Willem Adriaan, een achterneef van stadhouder Willem III, dus de heerlijkheid Zeist, die al snel werd verheven

tot hoge heerlijkheid. Dat bracht veel geld in het laatje. Willem Adriaan had in Frankrijk gestudeerd en was daar woedende schuldeisers achterlatend, vertrokken. In patria sloot hij een voordelig huwelijk met een zeer rijke Zeeuwse erfdochter en van dat nieuwe kapitaal liet hij bij Zeist het nieuwe Slot bouwen. Het huis is deels geïnspireerd op het jachtslot Soestdijk van zijn illustere neef en lag daar niet heel ver van af. Bovendien lag Odijk om de hoek, de plaats van Willem Adriaan was opgegroeid.

Het symmetrische Slot Zeist lag op de vijf kilometer lange as, waarlangs het park werd ontworpen, dat ruim 300 ha groot zou worden. De breedte van de buitenplaats varieerde van 400 tot 800 meter. Het park lag van noord naar zuid en werd doorsneden door de oude Zeisterstraat, onderdeel van de route van Utrecht naar Keulen. Daar, op dat kruispunt, werd een rondeel gemaakt, terwijl rondom het slot vijvers, fontein, boomgaarden, sterrenbossen en hakhoutbossen werden aangelegd. Van het slot werden eerst twee zijvleugels gebouwd, met daarin de keukens, personeelsverblijven en orangerie. Daarna verrees pas het hoofgebouw, dat rond 1687 werd opgeleverd. Ondanks zijn grote rijkdom stierf Willem Adriaan in 1705 met grote schulden. Zoon Lodewijk, die het slot erfde, vestigde zich nog wel in Zeist, maar diens zoon kon het dure complex niet langer aanhouden en deed de buitenplaats van de hand. Al eerder waren delen verkocht aan buurman Herman Verbeek, die zijn nieuwe grondbezit voegde bij zijn eigen buitenplaats, het om de hoek gelegen Beek en Royen.

De koper van het Slot Zeist was de Amsterdamse ijzerkoopman Cornelis Schellinger, die op zoek was naar een onderkomen voor de religieuze groepering der Hernhutters. Die vonden aanvankelijk op voorspraak van Marie Louise van Hessen-Kassel, de vrouw van

stadhouder Johan Friso, onderdak in de vrije baronie IJsselstein, maar waren na een hetze van met name Amsterdamse dominees daar niet meer welkom. Schellinger bouwde voor zijn geloofsgenoten tussen het rondeel en het slot twee grote complexen, het Broeder- en Zusterhuis.

De Hernhutter Johannes Renatus van Laer, getrouwd met Cornelia Johanna Verbeek, familie van de bewoners van Beek en Royen, was de volgende eigenaar van het slot, in 1784. Hij ging het verhuren. Dat deden ook zijn zoons toen die het grote bezit erfden. Na het overlijden van de jongste zoon verkochten zijn broers de buitenplaats in 1818 aan de koopman en rentenier Coenraad Willem Wyborgh, die eerder al de kastelen Hoenlo en Oud-Alkemade had aangeschaft. De titel heer van Zeist ging van de Van Laers over op Wyborgh en die laatste werd ook eigenaar van om de hoek gelegen Beek en Royen.

Slot Zeist kwam in 1830 in handen van Jan Elias Huydecoper, die niet lang daarvoor in de adelstand was verheven en ook de nabijgelegen ridderhofstad Kersbergen had gekocht. Zijn echtgenote, Maria Taets van Amerongen, was daarnaast eigenaresse van de huizen Blikkenburg en Wulperhorst in Zeist. Via deze familie waren dus vele buitenplaatsen aan elkaar verbonden. Maar dat gold ook voor de buitenplaatsen, die werden gesticht op het terrein van het uiteengevallen Slot Zeist.

Beek en Royen

Vlak bij het rondeel, aan de Zeisterstraat, stichtten twee Utrechtse lakenreders, onder wie Abraham Verbeek, een ververij aan het einde van de zeventiende eeuw. Toen deze in 1718 in handen kwam van een Amsterdamse koopman, bouwde deze er een buitenplaats genaamd Bruynwijk. Hendrik Verbeek (1707-1788), kleinzoon van Abraham, kanunnik van Sint Pieter en later burgemeester van Utrecht, kocht rond 1730 samen met zijn vrouw Clara Justine van Royen (ook al uit een Utrechts regentengeslacht) deze buitenplaats en doopte hem om in Beek en Royen, naar hun beider namen. Hij kocht bovendien flinke lappen grond in de omgeving aan, waaronder omvangrijke stukken van de buitenplaats Slot Zeist, tot hij zo'n 200 ha bezat. Op zijn nieuwe bezit liet hij een groot park aanleggen met als hoofdas de Laan van Beek en Royen, die gericht was op de kerktoeren van Leusden. Zeist lag in die tijd midden in een uitgestrekt heidelandschap, waar de kerktoeren van de omringende dorpen duidelijk zichtbaar bovenuit staken. Hendrik Verbeek liet vijvers en waterpartijen graven en bossen aanplanten. Slot Zeist

.....

Linksboven: Pavia. Foto Albert Speelman, 2006.

Onder: Slot Zeist. Foto Albert Speelman, 2006.

was daarmee aan de oostzijde door een nieuwe buitenplaats begrensd.

De bebossing van de heide op de Utrechtse Heuvelrug werd grootschalig aangepakt en nadat de landschappelijke tuinmode begon op te rukken, trokken steeds meer rijke regenten en kooplieden naar de streek ten oosten van Utrecht, om daar buitenplaatsen aan te leggen. De grond was er goedkoop en zeker na verbetering van de doorgaande wegen werd het gebied beter bereikbaar.

Beek en Royen kwam in 1813 in handen van Johannes van Laer. Deze Hernhutter had, zoals we zagen, al in 1784 het slot aangekocht en was nu dus ook eigenaar van het buurhuis. Een paar jaar later, na zijn overlijden, werd het huis verkocht aan Johan graaf van Renesse van Wilp, die het als zomerverblijf zal hebben gebruikt. Zijn erfgenamen verkochten het huis aan de lokale metselaar Gerrit Meerdink, die als aannemer diverse andere buitenplaatsen bouwde. Hij kocht meer buitenverblijven op, die vervolgens werden verhuurd. Het blijkt dat hij Beek en Royen in drie huizen splitste. Bij die huizen zat nog maar weinig grond, want die werd door hem in gedeeltes doorverkocht.

Hoog Beek en Royen

Een van de kopers van de gronden van de oude buitenplaats Beek en Royen was Albert Voomborgh (1793-1851). Hij kocht in 1825 van de weduwe van Johannes van Laer schuin tegenover de oude buitenplaats Beek en Royen een aantal percelen grond, waar hij een nieuw blokvormig huis liet bouwen door architect Johannes van Straaten, met de naam Hoog Beek en Royen. Het huis werd later nog twee keer uitgebreid en ook kocht Voomborgh nog meer stukken land aan, waaronder het Bos van Beek en Royen, het huidige Zeisterbos. Daar liet hij vanaf 1836 door J.D. Zochter jr een landschapspark aanleggen.

Albert Voomborgh was een zoon van Dirk Jan Voomborgh en Aletta Cornelia Rutgers, uit een bankiersfamilie. Dirk Jan is niet de eerste de beste. Vanuit Overijssel

was hij naar Amsterdam getrokken. Dirk Jan was in de tweede helft van de achttiende eeuw daar actief als makelaar in leningen, obligaties en goederen en vestigde zich aan de Keizersgracht. Hij ging samenwerken met Abraham van Ketwich, een gerenommeerde collega en ver familielid. Dat bleek zakelijk gezien een geweldig goede zet. Vanaf 1802 trad Dirk Jan steeds vaker alleen op namens het bedrijf en in 1813 hoorde hij bij de honderd rijkste inwoners van Amsterdam, met een inkomen net onder dat van machtige bankiers als Willem Borski, Jan Willink en Adriaan Hope. Na de dood van Dirk Jan nam zoon Albert de zaak over. Bovendien was hij actief in het openbaar bestuur, als gemeenteraadslid van Amsterdam en Statenlid van Noord-Holland. Had vader Dirk Jan een buitenplaats bij Vreeland bezeten, Albert bracht met zijn familie de warme maanden door in Zeist.

Tot aan de Tweede Wereldoorlog hebben nazaten van Voomborgh Hoog Beek en Royen bewoond: het Zeisterbos werd in 1913 door de gemeente aangekocht als wandelbos voor de lokale bevolking. In het park ligt een grote serpentinevijver, omringd door glooiende gazon met boomgroepen. Ook staan er een koetshuis, een speelhuisje, een orangerie en tuinmanswoning, deels overblijfselen uit de tijd dat het nog een buitenplaats was.

Pavia

Dat park was in 1830 door Albert Voomborgh aangekocht. Albert was getrouwd met Agnes Henriette van Loon, een telg uit een in de adelstand verheven bankiersfamilie. Via zijn vrouw raakte hij verwant aan Amsterdamse en Utrechtse regentengeslachten zoals Van Lennep, Witsen Elias, Craayvanger en Nepveu. Craayvanger huurde een deel van Slot Zeist en de Nepveus hadden een buiten bij Huis ter Heide. Een ander deel van het slot werd gehuurd door Samuel Pierre Labouchere, een telg van een oorspronkelijk uit de Franse Pyreneeën afkomstige familie, die zich als kooplieden in Amsterdam had gevestigd. Een zoon van Samuel, Charles Bernard, mocht zich heer van Zeist noemen en trouwde met Henriette Voomborgh, een dochter van Albert. Zij bewoonden het Slot Zeist. Vele van hun kinderen trouwden in adellijke families.

In 1850 splitste Albert het noordelijk deel van het grondstuk af en bouwde er tien jaar later de buiten-

Linksboven: Hoog Beek en Royen. Foto Albert Speelman, 2003.

Rechts: Beek en Royen. Foto Albert Speelman, 2005.

Rechtsboven: Pavia. Foto Albert Speelman, 2006.

plaats Pavia. Het huis was bedoeld voor een andere dochter, Aletta Cornelia Anna Voombergh (1828-1913), die was getrouwd met Matthieu C.H. ridder Pauw van Wieldrecht (1816-1895). De naam Pavia zou afkomstig zijn van pavo, wat latijn is voor pauw. Pauw van Wieldrecht, die behoorde tot de Delftse tak van de familie, was in 1856 in Zeist gaan wonen. Hij kwam uit Den Haag, waar zijn vader president van de rechtbank was. De familie bekleedde al generaties lang bestuursfuncties in Delfland. Matthieu was de derde zoon van Maarten Iman Pauw en A.J. Beelaerts, vrouwe van Wieldrecht. Hij en zijn broers werden in 1847 in de adelstand verheven met het predicaat ridder. Hij volgde een diplomatieke loopbaan, werd attaché in Stuttgart, secretaris van het Nederlandse gezantschap aan het Hof van Spanje en daarna in Wenen. Hij verkeerde in de hogere kringen in Zeist en was een van de medeoprichters van de Muziekvereniging Zeist in 1861. Van hem werd later door een kleindochter beweerd, dat hij na zijn diplomatieke carrière niets meer had uitgevoerd en de rest van zijn leven op pantoffels liep.

Nadat in 1851 Albert Voombergh overleed, bleef een groot deel van het uitgestrekte bos eigendom van zijn weduwe. Na haar dood in 1879 werd de erfenis onder haar drie dochters verdeeld. Pavia, dat net als Hoog Beek en Royen 13 ha groot was, werd in 1913, toen dochter Aletta stierf, verkocht aan de gemeente Zeist, die het park openstelde. Het huis bleef bewoond tot 1936, door haar jongste dochter Adriana J. Pauw van Wieldrecht, die in 1883 getrouwd was met de militair Rutger Jan graaf Schimmelpenninck. Hij was een broer van de Amersfoortse burgemeester Francis David, later commissaris van de koningin in Utrecht, die bekend werd door de val van zijn paard. Door dat ongeluk kon hij niet aanwezig zijn bij de Tweede Kamerstemming over de leerplichtwet van 1900, waardoor de wet met één stem verschil werd aangenomen.

Pavia werd later deels verkaveld tot villapark. In het huis werd na de Tweede Wereldoorlog een meisjesinternaat gevestigd. Nu is Pavia een verzorgingstehuis.

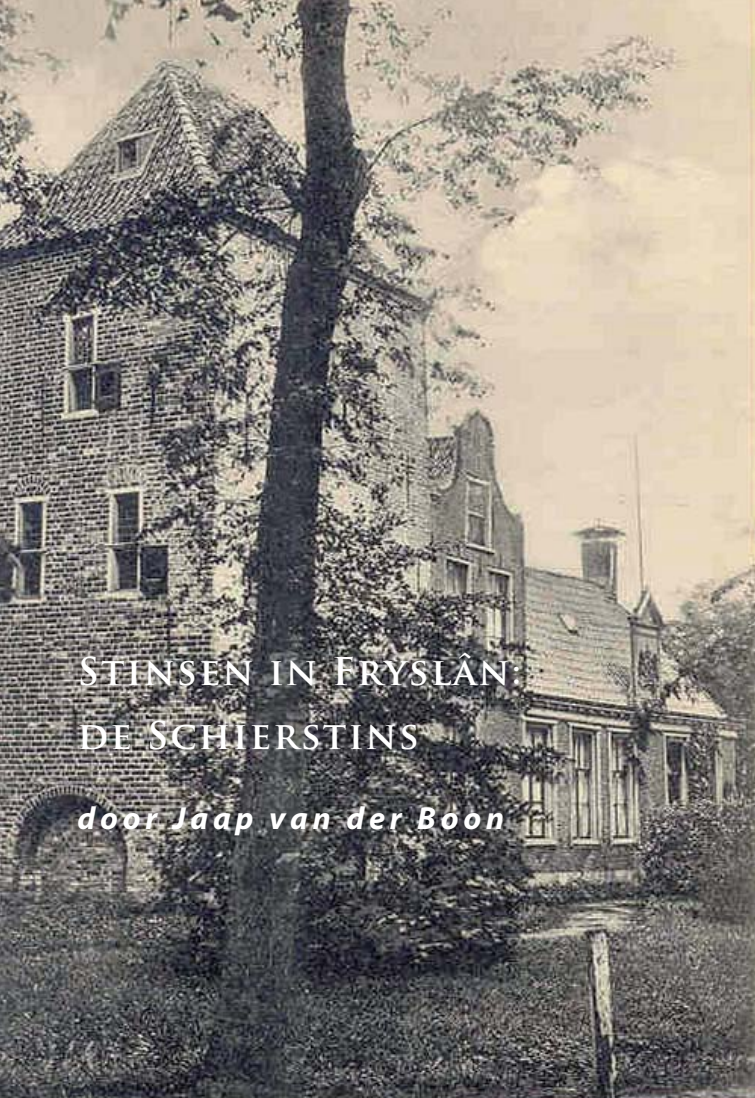

Een andere zoon van Matthieu Pauw van Wieldrecht, Maarten Iman, woonde op kasteel Broekhuizen bij Leersum en deed veel onderzoek naar de historie van zijn familie. Het huis Sparrenheuvel, vlakbij Beek en Royen, werd bewoond door een andere dochter Pauw van Wieldrecht, Philipinna Constantia Isabella. Zij was weduwe van bankier Jan Willem van Loon, die in 1876 was overleden. Na haar dood werd Sparrenheuvel eigendom van haar dochter. Een broer van Maarten Iman van Broekhuizen woonde in het Noorse huis in het park van Pavia. Hij had veel reizen gemaakt door Duitsland en Noorwegen en had een kortstondige relatie met Agnes Henriette Labouchere. Hij werd bekend als fotograaf en van hem bestaan er vele kiekjes van het leven op de Zeister buitenplaatsen.

Het is duidelijk dat er hechte banden zijn tussen de families die de buitenplaatsen in Zeist bewonen en dat weerspiegelt de landschappelijke relaties tussen de buitenplaatsen onderling. Soms worden er buitenplaatsen gesticht door aankoop van delen van oudere buitenplaatsen, soms wordt een buitenplaats gesplitst in meerdere buitens. Vaak zijn de bewoners onderling verwant. Veel families bezitten meerdere buitenplaatsen. Zo zijn er horizontale en verticale stambomen tussen buitenplaatsen te tekenen. Het is de moeite waard te bestuderen, welke invloeden dat heeft, bijvoorbeeld op inrichting van huis en tuin, op de familierelaties, maar ook de invloed van de verwante bewoners op de lokale samenleving. ■

Bronnen en literatuur

- Nationaal Archief Den Haag: 3.20.43. *Familiearchief Pauw van Wieldrecht*.
- Gemeentelijk Archief Amsterdam: inv nr. 600: *Archief van de Firma Ketwich & Voombergh en Wed. W. Borski*.
- B.B.A., 'Landhuis Pavia bij Zeist. Bouwhistorische verkenning en kleurverkenning'. Utrecht 2004.
- C.L. van Groningen, Slot Zeist. *Een vorstelyk stuk Goet*. Driebergen-Rijsenburg 2009.
- M. IJsselstein, M. Kruidenier, mmv R.P.M. Rhoen, Zeist. *Geschiedenis en architectuur*. Zeist/Utrecht 2012.

STINSEN IN FRYSLÂN: DE SCHIERSTINS

door Jaap van der Boon

Kastelen, burchten en states zijn door heel Nederland te vinden. Maar de voorlopers daarvan, verdedigbare torens, zijn slechts zelden bewaard gebleven. Er hebben er honderden in Fryslân gestaan. Ze waren oorspronkelijk niet bedoeld om in te wonen: de bewoners van omliggende boerderijen konden zich hier in tijden van oorlog terugtrekken. De stenen gebouwen waren zo kostbaar, dat alleen de welgestelden zich die konden veroorloven.

Jaap van der Boon is mederwerker / beheerder
van de Schierstins in Veenwouden

Zo'n steenhuis, later in samentrekking stins genoemd, viel erg op tussen de eenvoudige huizen van hout, leem, riet en plaggen. Stinsen werden meestal op een verhoging gebouwd en kregen een wal of gracht als extra versterking. De verdieping kon alleen bereikt worden met een weg te halen trap. In de provincie Groningen wordt zo'n toren nog steeds steenhuis genoemd, elders in Nederland en Vlaanderen spreekt men van huis of huus, veste, stein of steen.

De Schierstins staat middenin het dorp Feanwâlden (Veenwouden) en is vermoedelijk rond 1300 gebouwd. *Idszengha gude* is de oudst bekende benaming maar in een document uit 1439 wordt gemeld dat de nieuwe naam *Schiera Monnika huse* wordt, aangezien het door ruil in handen is gekomen van het convent Claerkamp bij Rinsumageast. De monniken van dat klooster droegen grijze (schiere) pijpen. Vanuit Claerkamp werd in de wijde omgeving turf gestoken en de Schierstins werd gebruikt als onderkomen van de hof- of veenmeester die toezicht hield op dit werk. Hoewel door de gracht wel die indruk wordt gewekt, heeft de Schierstins nooit in het water gestaan. Ook heeft de toren er niet altijd zo uitgezien als nu het geval is, wat goed te zien is aan de muren. Tot ongeveer acht meter hoogte bestaat deze uit grauwrode kloostermoppen. Dit geheel rustte op een fundament van vier zware kolommen. Toen de onderste serie schietgaten geen nut meer had na de uitvinding van het buskruit, werd de begane grond uitgegraven. De aarde er omheen werd weggehaald en tussen de kolommen werden muren gemetseld, waar weer schietsleuven in werden gemaakt. Dit is nu de begane grond en staat (nog steeds) niet in verbinding met de ruimten daarboven. Bovenop de toren is ongeveer anderhalve meter bij gemetseld, waarbij iets kleinere rode steen werd gebruikt. Later is de toren nog eens 2,5 meter hoger gemaakt met geelgearsde steen in een onregelmatig verband. Al deze aanpassingen werden gedaan om er gerieflijker te kunnen wonen.

Restauraties

In de lange historie van de Schierstins is er regelmatig verbouwd en gerestaureerd. Zo werden in de negentiende eeuw de zandstenen vensters – op één na – vervangen door houten schuiframen. In 1906 werd bij een restauratie door architect Koldijk het zandstenen venster weer als voorbeeld voor de andere gebruikt. Kort voor die restauratie stortte de westgevel in, waarna deze werd herbouwd in nieuwe steen. Koldijk probeerde het geheel weer in de staat van omstreeks 1500 te brengen 'omdat van de oorspronkelijke bouw geen voldoende motieven meer aanwezig waren'. In 1962 was het uitgangspunt wel om de toren in mid-

deleeuwse toestand terug te brengen, waarbij veel origineel werk verloren is gegaan. Zo werden alle vensters gedicht. Het originele zandstenen kozijn in de noordgevel bleef bewaard.

Functie en bewoners

De Schierstins hoorde lang bij klooster Claerkamp, maar in de tweede helft van de zestiende eeuw moest de rooms-katholieke kerk wijken voor die van de protestanten. De Schierstins werd eigendom van particulieren: onder andere jonkheer Charles van Sternsee, kapitein Harmannus Mellema, burgemeester Thijs Feenstra van Leeuwarden en Balthazar Theodorus, baron van Heemstra uit Den Haag. Zij breidden uit met bijgebouwen, zodat de omschrijving in 1847 luidt: 'Eene uitmuntende aangenaam gelegene Buitenplaats met Heeren Huizinge, Zomerhuis, Stalling, Wagenhuis, Tuinmanswoning, Tuinen, Broeijerij en andere annexen (Schierstins genaamd) alsmede 3 stukken vruchtbaar Weidland.'

Aan het eind van de negentiende eeuw was de toren, overwoekerd met klimop, zo bouwvallig dat sloop de enige mogelijkheid leek. In die periode verdwenen veel buitenplaatsen, maar dankzij het Friesch Genoot-

Links: Ansichtkaart, **boven:** Zaal.

Beide foto's Stichting de Schierstins.

schap bleef de Schierstins behouden. Er kwam na veel schrijfwerk en overleg een restauratie, waarna in 1916 de Stichting dr. H. Popta Gasthuis eigenaar werd. Zij verhuurde het gebouw aan de PTT, die het gebruikte als postkantoor en dienstwoning. Tijdens de Tweede Wereldoorlog diende de toren als uitkijkpost van de Duitse soldaten. Toen de wachtlopers eens in slaap vielen bij de warme kachel op de bovenste verdieping van de toren, werden zij betrappt door een officier.

Balthazar Theodorus, baron van Heemstra (1809-1878) – rasverzamelaar

Een 'zeer merkwaardige verzameling van oudheidkundige voorwerpen' treft een reiziger in de tweede helft van de negentiende eeuw in De Schierstins aan. Dat staat te lezen in het boek *Friesland en de Friezen* van mr. A.J. Andrae en anderen uit 1877. Om deze collectie te bezoeken, moet de bezoeker bij de plaatselijke timmerman J.D. Zijlstra aankloppen.

Het bezoek aan de stins wordt verder als volgt omschreven: 'Langs een vrij breede oprijlaan komt men over eene brug op een klein voorplein, waar een zware deur met ijzeren grendels toegang tot het voorportaal der stins geeft. Daar ziet men onder meer een bijzonder fraai geschilderd tryptichon of altaarstuk, met het jaartal 1509. Rechts daalt men af langs een paar steenen trappen in de crupt, die van dikke muren en schietgaten is voorzien... Een steenen doodkist van bijzonder groote afmeting, opgegraven bij het dorp Oudega, trekt hier vooral de aandacht. Boven de crupt bevindt zich de paterskamer, dus genoemd, omdat de abten bij hunne bezoeken op de stins in deze kamer

Foto: RKD Iconografisch Bureau, Den Haag.

hun intrek namen. Door middel van een kleinen wenteltrap komt men op de fraterskamer, het verblijf der kloosterlingen, waar thans o.a. fraaie antieke glazen, koorkleederen en andere merkwaardigheden den bezoeker aangenaam verrassen. Het vertrek, hetwelk de eigenaar der stins meer speciaal tot zijn eigen gebruik heeft ingericht, bevat mede

enkele oudheidkundige voorwerpen en voorts eene belangrijke verzameling oude handschriften, zorgvuldig achter slot bewaard. Op den zolder herinneren ons eenige kribben met stroo gevuld, dat zich hier eertijds het slaapvertrek der bewoners bevond.'

De verzameling was eigendom van mr. Balthazar Theodorus baron van Heemstra van Froma en Eibersburen. Maar het is niet de gehele collectie: de baron heeft namelijk in zijn eigen woning aan de Prinsengracht 4 in Den Haag een 'kabinet van oudheden'. Dat particulier museum was zo bezienswaardig, dat zelfs koning Willem III het met een bezoek vereerde. Het lijkt er sterk op dat Van Heemstra ook De Schierstins zelf als *collectors item* beschouwde. Hij heeft namelijk meer histo-

risch belangrijke panden in bezit gehad, zoals het Ayttagodshuis in Swichum.

Na het herstel kreeg de Schierstins een publieke functie. Eerst als museum met raad- en trouwzaal en later als centrum voor kunst- en historische exposities, concerten, lezingen en symposia. In 1999 werd de bovenverdieping verbouwd om onderdak te bieden aan een permanente expositie over kerken en kloosters en adellijke gebouwen. Kort daarna was de inge-

Bovendien zijn er middeleeuwse kinderfeestjes voor kinderen van groep 3 en 4 van de basisschool. Zij mogen middeleeuwse kleding aantrekken en komen daarmee op de foto voor of in de toren. Een werkgroep houdt zich met dit onderdeel bezig. Andere vrijwilligers houden zich bezig met de stinsenplanten, bijzondere voorjaarsbloeiers die in de omringende natuur niet voorkomen.

Intussen is het bestuur van De Schierstins druk bezig met plannen voor een nieuwe permanente tentoonstelling op de verdiepingen van de toren en aanbouw. Daarbij komt veel meer de nadruk te liggen op de historie van stinsen en andere bewoonbare verdedigingstorens in Nederland en op de geschiedenis van De Schierstins zelf en haar bewoners. ■

- Boon, Jaap van der, *De Schierstins, een ongekende schat*. Veenwouden 2008.
- Elward, Ronald en Karstkarel, *Peter Adellijk wonen in Friesland*. Drachten 1990.
- Schelwald, P.J. *De Schierstins*. Wouterswoude 1980.
- Wielinga, Klaas (red.) *Skiednis fan Feanwâlden, De Wâl en Kûkherne*. Feanwâlden 2002.
- www.absofacts.com
- www.schierstins.nl

Boven: Tegeltabelau in de gangen,
Rechtsboven: Theun de Vries kamer,
Rechts: Schietgaten.
Foto's Stichting de Schierstins.

BEDREIGDE KASTELEN

Wendy Landewé

Op donderdag 9 augustus 2012 zag de Werkgroep Bedreigde Kastelen en Buitenplaatsen het licht. Deze werkgroep, die opereert in samenwerking met de Nederlandse Kastelenstichting, heeft als doelstelling het genereren van aandacht voor kastelen en buitenplaatsen waarvan de instandhouding wordt bedreigd. Nu, een half jaar later, is duidelijk dat er voor de Werkgroep meer dan voldoende werk is. De afgelopen zes maanden heeft de Werkgroep verschillende bedreigingen onder de loep genomen en de ontwikkelingen rondom verschillende kastelen en buitenplaatsen gevolgd. In dit artikel maakt de Werkgroep de balans op van 2012. Daarnaast leggen wij plannen op tafel voor 2013.

De balans over 2012

In 2012 is als gevolg van de financiële crisis een aantal Nederlandse rijksmonumenten in grote problemen geraakt. Fred Vogelzang schreef hierover in *Kasteelkatern* 38, van september 2012, het artikel Kaalslag in Kastelenland. Hieronder een kort vervolg; hoe staat het ervoor met de Ruïne van Brederode, de monumentale resten van Kasteel Heusden en de museumkastelen Huis Doorn en Slot Loevestein?

De ruïne van Brederode

Hoewel het Velsense actiecomité 'Te wapen voor Brederode' hard heeft gestreden om het monument open te houden, is de ruïne van Brederode sinds oktober gesloten voor publiek. De subsidie voor het onderhoud vanuit de provincie Zuid-Holland is gestopt en het Rijk zet het plan om het monument af te stoten, door. Dit omdat de ruïne, evenals 34 andere rijksmonumenten die op de lijst staan om afgestoten te worden, geen actieve overheidstaak vervult en het onderhoud te duur is geworden. De Provincie Noord-Holland en gemeente Velsen kregen het eerste recht van koop, maar beschikken op dit moment niet over de middelen om de zorg voor de ruïne op zich te nemen. De rijksoverheid wil de monumenten nu onderbrengen bij een landelijke beheersstichting. Hoe die er precies uit zou moeten zien, is niet duidelijk.

Tijdens de laatste grote protestbijeenkomst tegen de sluiting, die plaatsvond op 14 december, waren de gemeenteraadsleden de grote afwezigen. De fractievoor-

zitters hebben besloten dat de leden van de Velsense gemeenteraad niet meer mogen discussiëren met belangengroepen en geen mening meer mogen geven over de zaken waarvoor deze groepen zich inzetten. De organisatoren van de protestactie zien dit als gebrek aan belangstelling van de lokale politiek. Het Rijks Vastgoed en Ontwikkelings Bedrijf (RVOB) heeft vanaf november een antikraakbeheerder, De Kabath Vastgoed Beheer, aangesteld om ongewenste gasten buiten te houden. Of de deuren van de Ruïne van Brederode ooit nog voor publiek open gaan, is onduidelijk.

De ruïne van Kasteel Heusden

De Nederlandse Kastelenstichting en de Werkgroep Bedreigde Kastelen en Buitenplaatsen hebben de ontwikkelingen rondom het voornemen van de gemeente Heusden om op de resten van het middeleeuwse kasteel een zorgcentrum te bouwen, bestaande uit 63 luxe appartementen met een ondergrondse parkeerplaats, met belangstelling gevolgd. Omwonenden tekenden bezwaar aan tegen deze plannen, historische verenigingen kwamen in verzet en ook de NKS en de Werkgroep klommen in de pen. De voorgenomen nieuwbouw van 40 meter hoog past immers niet in het beschermde stadsgezicht en ondergrondse archeologische resten kunnen door de aanleg van de parkeergarage beschadigd worden. Bovendien bestaat de kans dat bij de bouw woningen in de omgeving schade oplopen. Op 19 december schreven de projectontwikkelaars, Schakelring, Amvest en ServiceResidentie Molenwijck, een brief aan alle belanghebbenden met de boodschap dat zij afzien van de ontwikkeling van ZorgResidentie Kasteel Heusden. De ontwikkelaars zijn tot de conclusie gekomen 'dat het gewenste brede draagvlak voor ons initiatief ontbreekt en niet te creëren is met aanpassingen aan het plan'. Heusden blijft dus voorlopig zoals het is.

Ruïne van Brederode. Ansichtkaart.

Slot Loevestein en Huis Doorn

Het rapport *Slagen in Cultuur* van de Raad voor Cultuur, de instantie die de minister adviseert over het beleid op de culturele infrastructuur voor de komende jaren, deed in 2012 veel stof opwaaien. Voor zowel Slot Loevestein als Huis Doorn werd een beleid uitgestippeld, waarbij in de nieuwe beleidsperiode nog wel subsidie wordt verstrekt voor het behoud en beheer van de museale (rijks-) collectie, maar waarbij geen budget meer beschikbaar wordt gesteld voor de openstelling van beide musea.

Dit heeft bij deze musea inmiddels geleid tot ontslagen en nog steeds is er onzekerheid over de toekomst. Duidelijk is dat Slot Loevestein in ieder geval in 2013 open kan blijven voor het publiek, maar dat kan alleen doordat het museum nog even kan putten uit aangelegde reserves. Voor de jaren na 2013 is de situatie onzeker. Loevestein heeft de afgelopen maanden contact gelegd met culturele instellingen in de omgeving voor mogelijke samenwerking. Met het Nationaal Park De Biesbosch, de Stichting Werelderfgoed Kinderdijk, het Glasmuseum in Leerdam en Landgoed Heerlijkheid Mariënwaerd zijn inmiddels verkennde gesprekken gevoerd over de mogelijkheid om bepaalde faciliteiten te delen: denk aan de afdelingen personeelszaken of publiciteit. In maart van dit jaar zal mevrouw Bussemaker, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap nog een bezoek brengen aan het geplaagde museum. Voor Huis Doorn, dat met vergelijkbare problemen te kampen heeft, ziet de situatie er vergelijkbaar onzeker uit. Huis Doorn is in ieder geval tot 1 mei geopend gedurende drie dagen per week. Hoe de toekomst eruit ziet voor de maanden en jaren erna, is onduidelijk. Ook in Doorn wordt gewerkt aan oplossingen, maar definitief zijn die nog niet. Belangrijk is de uitspraak die in maart 2013 zal volgen naar aanleiding van een gehouden hoorzitting op 28 januari jongstleden. Onderwerp van deze hoorzitting was het bezwaar dat de Stichting tot Beheer van Huis Doorn heeft aangetekend tegen het subsidiebesluit van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De vrij abrupte subsidiekorting maakt het voor beide musea lastig om nieuw en doeltreffende beleid te for-

Huis Doorn.

muleren. De nood is hoog en de tijd is kort. Onduidelijk is of beide musea op de lange duur open kunnen blijven. Dat komt niet alleen door de bezuinigingen op de culturele basisinfrastructuur, maar ook door de hierboven genoemde plannen van de Rijksgebouwendienst om monumentale panden af te stoten. Het is onduidelijk wat dit voor zowel Doorn als Loevestein zal betekenen.

Positief is dat zowel Slot Loevestein als Huis Doorn het hoofd niet zonder meer buigen voor de gerezen pro-

blemen. Beide musea zijn open en organiseren het komende jaar verschillende activiteiten. Op Loevestein vindt op 22 februari een benefietavond voor het slot plaats. Huis Doorn werkt aan verschillende plannen om aandacht te vragen voor zijn betekenis als plaats van herinnering voor de Eerste Wereldoorlog. En meer dan ooit zijn inkomsten uit reguliere openstelling van levensbelang. Bezoeken dus, deze kastelen!

Hoe nu verder?

De Werkgroep Bedreigde Kastelen en Buitenplaatsen zal in 2013 doorgaan op de ingeslagen weg. De ontwikkelingen rondom Kasteel Heusden hebben ons geleerd dat publieke aandacht en discussie een belangrijke factor kunnen vormen als het erom gaat kastelen en buitenplaatsen

verantwoord te ontwikkelen, behouden en beheren. Om het overzicht niet te verliezen en gericht te kunnen werken, heeft de Werkgroep besloten zich dit jaar met name te richten op de thema's herbestemming van gemeentehuizen in kastelen en buitenplaatsen, het verhuizen en/of verkopen van historische interieurs uit kastelen en buitenplaatsen en de ontwikkelingen bij de Rijksgebouwendienst. Gezamenlijk organiseren de Werkgroep en de NKS een symposium over bedreigde kastelen en buitenplaatsen. Tenslotte blijft natuurlijk de Werkgroep ook de kastelen en buitenplaatsen volgen, die worden getroffen door de bezuinigingsdrang bij de verschillende overheden. En als u dan vraagt wat u kunt doen om bij te dragen aan de instandhouding van kastelen en buitenplaatsen: volg de Werkgroep via LinkedIn, Facebook en Twitter, deel daar uw zorgen en kennis met ons en bezoek de Nederlandse kastelen en buitenplaatsen. ■

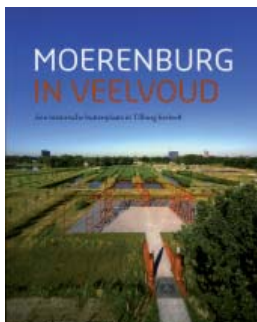
BOEKEN

Fred Vogelzang

Rectificatie Beverwijk: Tot onze spijt is er een fout geslopen in de recensie van het boek van Michel Tuin, *Kasteel Oosterwijk*. Dat ligt immers niet bij Beverweerd maar bij Beverwijk (Kasteelkatern 39, p. 18).

Guido van den Eynde en Laurant Toorians, red., Moerenburg in veelvoud. Een historische buitenplaats in Tilburg herleeft. Tilburg 2012, isbn 978 90 74418 19 5

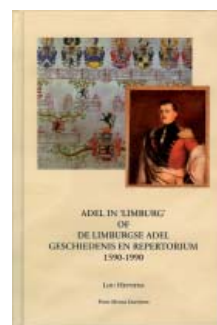
In het begin van de dertiende eeuw ontstonden er rond Tilburg enkele parochies, waarvan de abdij van Tongerlo het patronaatsrecht verkreeg. De abdij bezat er land en boerderijen en inde de tienden. De pastoors van de diverse kerken woonden niet altijd in hun parochie en sommige parochies moesten samen met één pastoor doen. Tilburg en Enschoot bijvoorbeeld deelden een pastoor en voor deze functionaris werd een monumentale pastorie ingericht. In 1384 kocht Tongerlo daartoe de hoeve Moerenburg. Als pastoorwoning diende het gebouw over enige luxe en status te beschikken. Moerenburg werd verbouwd en toen een eeuw later de pastoors permanent op de pastorie gingen wonen, werd de hofstede opnieuw aangepast. Archeologische vondsten van resten van een luxe kacheloven zijn daarvan een bewijs. Na de Reformatie kwam Moerenburg leeg te staan, totdat het grote herenhuis als buitenplaats

ging fungeren. Aanvankelijk was het de ambtswoning voor de rentmeester van de omliggende geestelijke goederen, maar al snel werd het huis verkocht aan een hoge militair in Staatse dienst, Charles Graham. Graham was afkomstig uit Schotland en vocht onder meer tegen de Fransen. Hij verkocht in 1697 zijn hoeve en landerijen aan een ver familielid en eveneens militair, Philippe Claude de Saint Amant. De Saint Amant, van wie een prachtig statieportret in het boek is opgenomen, vocht in Gibraltar, Mallorca en Barcelona in de Spaanse successieoorlog, die door de Vrede van Utrecht van 1713 tot een einde kwam. Ondanks deze buitenlandse avonturen is hij waarschijnlijk de man die Moerenburg in Franse stijl herinrichtte, met bijbehorende formele tuin, gestoffeerd met op de klassieke oudheid geïnspireerde beelden. Twee leeuwen die de toegangspoort bewaakten, zijn uit deze periode overgebleven en sieren nog steeds de ingang. Moerenburg zelf werd rond 1750 afgebroken en raakte in vergetelheid. Op het terrein werd een waterzuivering gebouwd en onlangs werden bij een uitbreiding daarvan ondergrondse resten van Moerenburg aangetroffen. Dat leidde tot een discussie over dit monumentale erfgoed die uitmondde in een moderne manier van presenteren. In staal werden de contouren van het huis in een nieuw landschapspark neergezet, waardoor de beleving van de verdwenen buitenplaats voor het publiek opnieuw mogelijk is. Het boek is mooi vormgegeven en helder geschreven.

Lou Heynens, Adel in 'Limburg' of de Limburgse adel. Geschiedenis en repertorium 1590-1990. Maastricht 2008, isbn 978 90 79444 01 4

Al wat langer geleden verscheen dit boek over de adel in Limburg. Vorig jaar kwamen al twee vervolgdelen uit, dit boek moet gezien worden als de *prequel*. De auteur benadrukt keer op keer dat er eigenlijk historisch gezien geen sprake kan zijn van Limburg in de vroegmoderne periode, omdat de huidige provincie toen territoriaal gefragmenteerd was en deel

uitmaakte van verschillende zelfstandige bestuursseenheden. De adel was evenzeer geografisch verdeeld. Ondanks dat doet hij een poging om een groot aantal families te traceren die tot de 'Limburgse' adel gerekend kunnen worden en in de onderzochte periode ergens in die provincie gegoed waren. Heynens heeft daarbij regelmatig een appeltje te schillen met de sterk Hollandocentrische adelsgeschiedenis, wat hem ook diverse kritische kanttekeningen ingeeft bij het adelsbeleid van koning Willem I. In het eerste deel van de studie concentreert hij zich op de periode vanaf de Reformatie, wanneer het Heilige Roomse Rijk zijn kracht begint te verliezen. De rol van de adel vóór die tijd in het Limburgse komt nauwelijks aan de orde maar is ook interessant. Het blijft een beetje vaag waarom de auteur kiest voor een begin in 1590, of het moet zijn dat vanaf dat jaar er voldoende bronnen en egodocumenten voorhanden zijn. Ondanks dat biedt hij wel lijsten van adellijke families uit voorgaande perioden. Tijdens de Opstand wisselen diverse edellieden regelmatig van partij. Heynens verklaart dat deels uit vrees voor Calvinistische overheersing, maar dat kan evengoed een moderne projectie zijn, want de conclusie van de auteur is dat het de adel in het algemeen voor de wind gaat in deze periode en er dus niet zoveel te vrezen bleek. Het Ancien Regime wordt beschreven als een tijd, waarin diverse families streefden naar opname in de adelstand of eigenlijk, in de verschillende adelstanden, omdat ook toen Limburg geen staatkundig geheel vormde. De adel voelde zich aangetrokken tot het hof in Luik, maar was ook actief in de Duitse Orde. Na de Franse inlijving nam, zoals ook in de rest van Nederland, een deel van de adel een functie aan in het nieuwe bewind en net als hun Noord-Nederlandse collega's

schoven ze naadloos door naar het staatsbestel van het nieuwe koninkrijk onder Willem I. De koning maakte de 'Limburgse' ridderschap onderdeel van zijn adelsbeleid en dat zorgde voor een flinke groei van ridders in het zuiden.

Het boek besteedt ook aandacht aan Belgisch Limburg en de moderne adels-geschiedenis, terwijl het grootste deel van deze uitgave van ruim 400 pagina's gewijd is aan een repertorium van zo'n 200 adellijke families. Een enorm werk, dat een mooie grondslag kan bieden voor onderzoek naar adellijke families in het huidige Limburg, al is na lezing van dit soms wat omslachtig geformuleerde boek duidelijk dat een geschiedenis van de Limburgse adel een anachronisme is.

Rene W.Chr. Dessing en Jan Holwerda,
Nationale gids Historische buitenplaatsen.
Wormer 2012,
isbn 978 90 78381 57 0

Het Jaar van de Historische Buitenplaats werd afgesloten zoals het werd begonnen: een grote bijeenkomst met lezingen op locatie en een boekuitreiking. Het boek dat bij de finale verscheen was een gids met daarin alle 551 buitenplaatsen die door de RCE als zodanig zijn erkend. Al zijn er definities voor kastelen en buitenplaatsen waaruit het onderscheid tussen die beide categorieën blijkt, in de praktijk gaat het vaak om dezelfde gebouwde objecten. Nogal wat buitenplaatsen zijn hun loopbaan begonnen als versterkt huis en zijn later van functie veranderd. Daarom staat er in deze gids ook een flink aantal kastelen. Ieder object heeft een kortere of langere beschrijving met een foto gekregen. Ze staan geordend naar provincie en het is expliciet de bedoeling dat deze gids stimuleert tot bezoek. Het

is natuurlijk jammer dat een groot aantal buitenplaatsen particulier bezit is of een niet-openbare functie heeft en daarom niet toegankelijk is. Dat ondergraft de gekozen opzet een beetje.

Meer dan vijfhonderd objecten nopen tot summiere beschrijvingen, wat altijd tot de discussie leidt, welke informatie het meest toepasselijk is. Concentreer je je op bouwkundige bijzonderheden, op leuke anekdotes, op de bewoners, de functie van het huis, details over de tuinen en de parken of probeer je over van alles iets kwijt te raken in het lemma? Dessing en Holwerda hebben gekozen voor informatie over de bewoners, bouwheren of architecten, aangevuld met wat details over naamgeving, gebruik of omgeving. Het lastige is dat voor een breed publiek veel van de genoemde personen onbekenden zijn en dat ook blijven, omdat niet veel meer dan hun naam en geboorte- en sterftejaar wordt genoemd. Het is mooi dat er een overzicht is van de erkende historische buitenplaatscomplexen, maar het blijft onduidelijk of dit het middel is dat een breed publiek zal aanspreken, zolang dat zij een bezoek gaan brengen aan onze kastelen en buitenplaatsen.

Marina Laméris en Roel van Norel,
De buitenplaats en het Nederlandse landschap.
Zwolle 2012,
isbn 978 90 4000502 2

Met dit boek opende het Jaar van de Historische Buitenplaats 2012. De fraai vormgegeven publicatie bestaat uit twee delen: een aantal thematische inleidingen over het verschijnsel buitenplaats en daarna geografisch begrensde 'fotoparades'. De historische wortels van het verschijnsel buitenplaats worden in een van de inleidingen toegelicht. De buitenplaats is de plek waar men één wil zijn met de natuur, zonder de geneugten van de stad te missen. Bovendien was het bezit van een landhuis een statussymbool, dat al in de Oudheid gelding had. De opkomst van de buitenplaatsen in Nederland wordt verbonden aan de economische groei van de zeventiende eeuw en de strijd met de Spanjaarden, die veel verwoestingen op het

platteland hadden aangericht. Goedkoop geworden adellijke huizen en verwoeste boerderijen gaven de opkomende stedelijke burgerij de mogelijkheid haar status te verhogen door aankoop van land en huizen. De hofcultuur rond de stadhouders bood bovendien een navolgenswaardig voorbeeld, met de grote bijbehorende tuinen en parken. Toch werd aanvankelijk door burgers niet op grote schaal overgegaan tot de bouw van buitenplaatsen, dat gebeurde pas in de loop van de zeventiende en achttiende eeuw. Hofdichten die het leven in de natuur verheerlijkten en de groeiende rijkdom van de Amsterdammers gaven deze buitenplaatsenmode een grote boost. De opkomst van de landschappelijke tuinstijl was een nieuwe impuls voor de aanleg van buitenplaatsen, vaak in een andere omgeving dan waar de strakke geometrische Franse tuinen lagen. De Bataafse en Franse tijd was deels een tijd van economische stagnatie, waardoor een flink aantal buitenplaatsen verdween, maar de koloniale rijkdom in de negentiende eeuw stimuleerde weer nieuwe groepen om hun status in de bouw van buitenplaatsen uit te drukken. Op dit verhaal valt wel het een en ander af te dingen. Zo was er in Vlaanderen al in de zestiende eeuw een zeer bloeiende buitenplaatsencultuur. Sterker nog, rijke burgers en edellieden in de Noordelijke Nederlanden bezaten al lusthoven in de late middeleeuwen. De geschiedenis van buitenplaatsen blijkt bovendien geografisch flinke verschillen te kennen en ook de aankoop van adellijke huizen door burgers heeft een veel genuanceerdere motivatie. Sociale verschillen tussen de rijke Amsterdammers en de adel zijn ook van invloed op de buitenplaatsencultuur. De geschetste relatie tussen economie, oorlog en buitenplaatsen gaat niet voor heel Nederland

op en roept ook weer nieuwe vragen op. Hoewel in zo'n algemene schets geen plek is voor zoveel nuanceringen en discussie biedt dit overzicht in ieder geval een raamwerk voor de lezer.

In een tweede inleiding wordt ingegaan op de landschappelijke achtergronden van buitenplaatsen: waar liggen ze en waarom daar en welke invloed heeft de aanleg gehad op de landschappelijke ontwikkeling? Deze bijdrage is helaas erg summier gebleven en vraagt om een diepere uitwerking. Behalve deze twee algemene inleidingen zijn er in het boek diverse hoofdstukken opgenomen die zich meer richten op het beheer van buitenplaatsen. Vaak zijn deze bijdragen, die bijvoorbeeld gaan over bomen, waterbeheer, de beleving en beheer van tuinen en nieuwe functies, zoals horeca, gebaseerd op interviews met deskundigen en betrokkenen. Het boek schildert daarmee met breed palet het verschijnsel buitenplaats, gelardeerd met romantische plaatjes van de huizen, de tuinen, de mensen en de dieren op de vele prachtige Nederlandse buitenplaatsen.

Robbie dell'Aira,

Kastelenkookboek. Waarachtige recepten uit de keukens van Nederlandse kastelen en buitenplaatsen.

Zutphen 2011,

isbn 978 90 75979 30 5

Wie kent niet 'roffioelen', met appel, gemmer en walnoot gevulde deegbollen, gefrituurd en besprenkeld met suiker en kaneel? Of een fricadelle? En dan niet zo'n moderne worst van de snackbar, maar een platte gehaktbal van kalfsvlees met niervet en kruidnagelen. Dell'Aria heeft uit archieven van kastelen en kasteelbewoners vele recepten opgediept, de vaak cryptische omschrij-

vingen ontraadseld en zo een groot aantal historische gerechten aan de vergetelheid ontrukkt. Ze worden op smaakvolle wijze gepresenteerd in dit *Kastelenkookboek*. Op kastelen en buitenplaatsen werd vaak gegeten wat het omringende land opbracht, dus veel seizoensgebonden groente, vlees en gevogelte. Nogal wat van die ingrediënten zijn vergeten of uit de mode geraakt en worden hier, naar jaargetijde geordend, opnieuw onder de aandacht gebracht. Het boek is niet alleen gevuld met etenswaar, ook anekdotes van de families waar de recepten vandaan komen zijn opgenomen. Het handgeschreven familieboek van de Fabriciussen van kasteel Heukelum bijvoorbeeld bevat diverse Aziatische recepten vanwege de betrekkingen van de familie in de Oost. Ze aten de klaarge maakte gerechten van dure serviezen van Meissenporselein of Wedgwood aardewerk. Een aantal recepten doet erg modern aan, zoals de rode kool salade met azijn en olijfolie of de 'casetoerte', een spinazietaart in bladerdeeg, maar andere gerechten eten we nog maar zelden, zoals kastanjesoep of varkenspens.

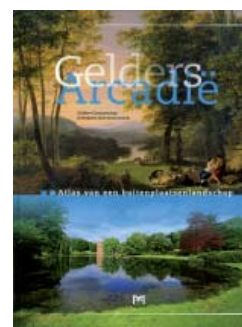
Elyze Storms-Smeets, eindred.,

Gelders Arcadië. Atlas van een buitenplaatsenlandschap.

Utrecht 2011,

isbn 978 90 5345 428 2

Buitenplaatsen zijn voor Gelderland cultuurhistorisch zo belangrijk dat, voordat er een speciaal Jaar aan gewijd werd, het Gelders Genootschap al aan het denken was over de geschiedenis en de toekomst van de overgebleven buitenplaatsen in de provincie. Dat leidde onder meer tot dit boek over de Veluwezoom, waar zich een enorm lint van landgoederen en buitenplaatsen langs slingert. Een groot aantal deskundigen verzorgde thematische hoofdstukken, die samen een bijna compleet beeld schetsen van verleden en heden van dit erfgoed, met aanzetten voor omgang in de toekomst. Het boek opent met een schets van de landschappelijke ontwikkeling van het gebied en gaat daarna over op de vroege bewonings- en ontginningsgeschiedenis. Dit fungeert als een inleiding op de

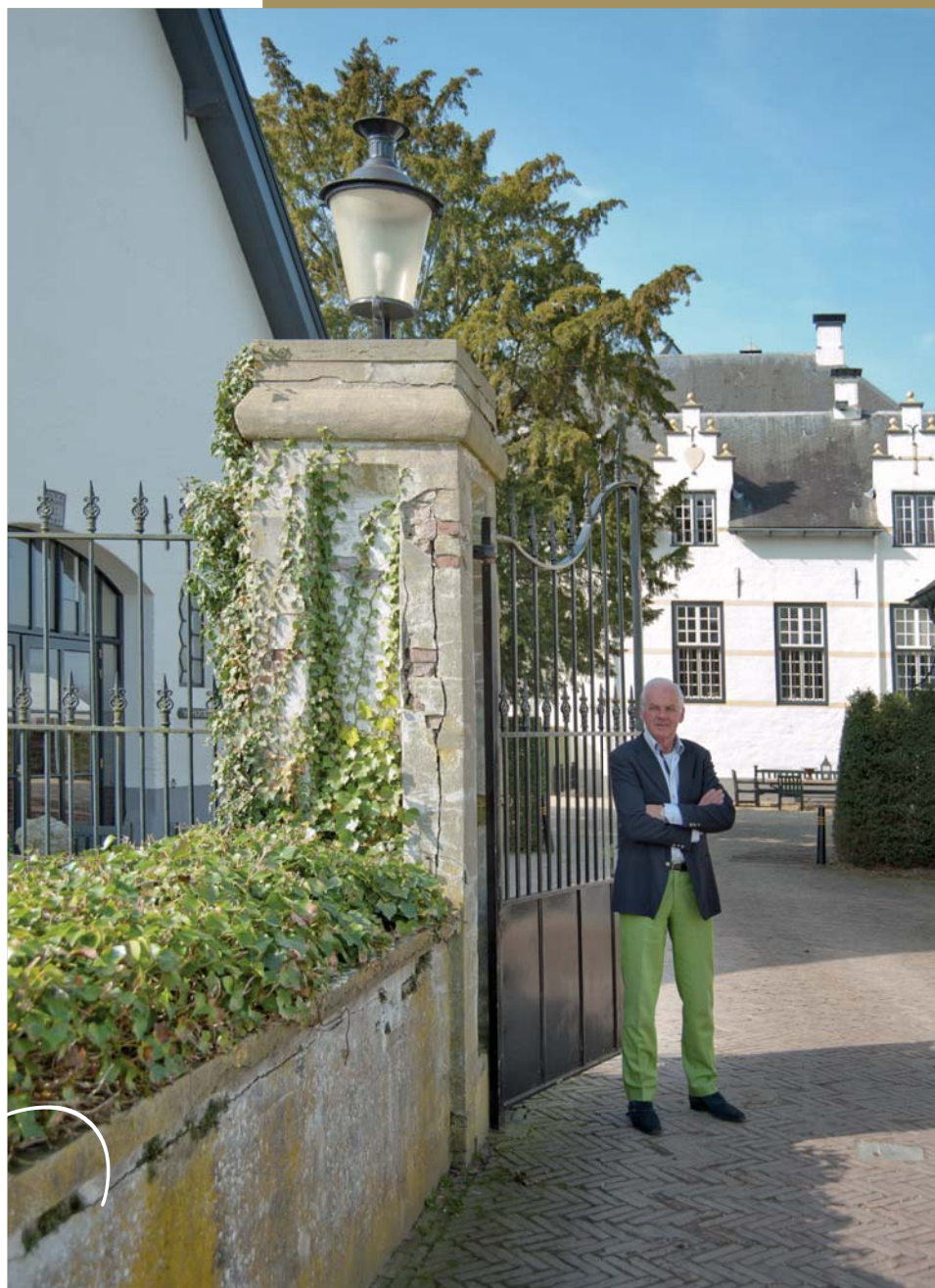

komst van kastelen en buitenplaatsen, waarvan een ruimtelijk beeld naar stichtingsdatum wordt geboden. Daaruit blijkt dat de middeleeuwse kastelen en vroege buitenplaatsen met name langs de doorgaande weg Dieren-Rheden-Arnhem-Oosterbeek-Renkum-Wageningen lagen, terwijl in de achttiende eeuw maar vooral in de negentiende eeuw de buitenplaatsen veel verspreider lagen en ook hoger op de Veluwe werden aangelegd. De relatie tussen gewezen kloostergoederen en de stichting van buitenplaatsen wordt belicht, een relatie die ook in het Utrechtse van belang was. Ook langs de Vecht hadden diverse Amsterdamse kooplieden daarmee te maken. Dit zijn van die nuanceringen die in het boek van Laméris ontbreken. De eerste buitens ontstonden ook in Gelderland rondom de steden, omdat de infrastructuur een beperkende factor was. Regentenfamilies uit Arnhem en andere stadjes moesten hun zomerhuis namelijk wel gemakkelijk kunnen bereiken. Een bijdrage richt zich op één van die regentenfamilies, die een hele reeks van buitenplaatsen stichtte. Dat is ook elders in Nederland zichtbaar en een vergelijking van familiebanden en buitenplaatsrelaties kan zeker nieuw licht werpen. Ook in deze publicatie komen diverse, aan buitenplaatsen verwante, thema's aan de orde. Zo zijn er bijdragen over de bescherming van buitenplaatsen, de effecten van nieuwe functies zoals woningbouw op de huizen en de omringende parken en de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog, een voor de Veluwezoom belangrijke periode. Het boek eindigt met een overzicht van de buitenplaatsen langs de Veluwezoom, in vergelijkbare opzet als het boek van Desing en Holwerda. Wel biedt het net wat meer informatie, al gelden grosso modo dezelfde bezwaren.

Op de foto:

"Exact weten we het niet, maar aangename wordt dat Slot Doddendaal (Ewijk) stamt uit de jaren dertig van de 14^e eeuw en haar naam te danken heeft aan de lisdodden die in de omgeving groeiden. De terrassen geven een prachtig zicht op het eeuwenoude Slot, de tuinen, boomgaard en slotgracht. Maar ook binnen waan je je in vroeger tijden. De muren van de vroegere wapenkamer, het Arsenaal, zijn beschilderd met wapens door de in trompe-l'oeil gespecialiseerde schilder Willem Rutgers. De voorwerpen zijn zo levensecht geschilderd, dat gasten ze soms van de muur willen pakken. Het hele huis is gerestaureerd met authentieke materialen. De lemen vloeren hebben we vervangen door oude plavuizen en een ingebouwde vide geeft meer ruimte. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de mensen hier graag vertoeven."

Dhr. H.A.J.M. Braam, eigenaar
van Slot Doddendaal te Ewijk

Donatus
verzekert
vertrouwd
sinds 1852

nu verkrijgbaar

bijzonder kijk- en leesboek
bestellen: www.160jaardonatus.nl

Monumenten worden met veel zorg omgeven door hun eigenaren en beheerders. Dat is belangrijk en nodig. Net als het kiezen van de juiste verzekering. Al sinds 1852 heeft Donatus ervaring in het verzekeren van monumentale kerken en gebouwen. Als onderlinge maatschappij werken wij zonder winstoogmerk. Wij hebben dan ook geen klanten, maar leden. Maak vrijblijvend kennis met Donatus. Onze expertise zal u verbazen en verrassen, evenals onze jaarlijkse premierestitutie.

Donatus

Dé kerken- en monumentenverzekeraar
www.donatus.nl tel. 073 - 5221700